

A magyarországi részvételi filmkultúra története és jelenlegi gyakorlatai, különös tekintettel a sérülékeny kisebbségi csoportok önreprezentációjára (A 131868 azonosítószámú OTKA-kutatás 2021. évi beszámolója)

A jelen beszámolóban összefoglaljuk a kutatásnak intézményi keretet adó, az ELTE Média és Kommunikáció Tanszékén működő Minor Média/Kultúra Kutatóközpont 2021. évi tevékenységét, elsősorban az OTKA-kutatásra fókuszálva. A pályázat adminisztratív ügyeit továbbra is Müllner András és Varga Krisztina intézte/intézi. Javaslatunkra az ELTE BTK dékánja Haragonics Sárával határozott idejű (egyéves) szerződést kötött a pályázat költségvetésének terhére, Varga Krisztinával pedig meghosszabbította a már fennálló szerződését. Ők ketten egy kutatói és egy nem-kutatói félállást foglalnak el. (Mindkettőjük szerződését meghosszabbítjuk a 2022-es évben.) A pályázatban szereplő kutatók munkájának intenzitása változó; egyesek aktívak, mások nem aktívak, megint mások kisebb-nagyobb szünetek után visszatérnek. A legfontosabb változás Árva Márton belépése a kutatásba 2022. január 1-től, amire megkaptuk az NKFIH engedélyét. Márton Vajda Melindát váltja a kutatócsoportban.

Kutatás

Az OTKA-pályázat kutatócsapata 2021. januárjától rendszeresen tartott megbeszéléseket (2021. január 29., április 1., április 30., július 2., október 15., december 14. – A koronavírus-járvány által előidézett helyzetben a kutatócsoport találkozóit 2021 első félévében online térben zajlottak.). A nem teljes körű megbeszélések száma ennél jóval több volt, hiszen szűk körben, adott munkacsoportokban, általában 3-4 kutató részvételével zajlottak. A találkozók közül az első a szokásos féléves házi konferencia volt, melyen előadások hangzottak el a részvételi film gyakorlati és elméleti kérdéseiről. A konferencia célja a tavaszi félévben esedékes „Mozgóképes részvételi kultúra” című előadássorozat előkészítése volt. Itt röviden felsorolom az előadók nevét és az elhangzott előadások címét: Kétrészes bevezető a mozgóképes részvételi kultúrába (Müllner András), A forradalmi filmtől a közösségi videóig (Árva Márton), Dunaszekcsői Webtévé (Rumann Gábor), Részvételi filmezés és katalizátor módszer. Kortárs magyarországi példák (Haragonics Sára), A MyStreet közösségi-videóterkép és a részvételi videózás (Cseke Balázs), A részvételi videó helye a múzeumban (Varga Krisztina), Beszélgetés Kővári Borz Józseffel és Siroki Lászlóval, Hierarchia-kérdések a kollaboratív kutatásban, művészetben (Gács Anna), A visszafoglalt tekintet. Etnikus kulturális és önelbeszlési gyakorlatok (Hermann Veronika), Kulturális kisajátítás (Orbán Katalin), Remake Bodony 2016-2021 (Oblath Márton-Bartáné Somogyi Gina). A második házi konferencián zártuk a félévet és a további tervekről egyeztettünk (a nyári tábor szakmai programja, a Replika-válogatás aktuális állapota, együttműködés Siklósbodony településen – ez utóbbiba bevontuk Haragonics Sári őszi filmes kurzusának hallgatóit).

A *Replika* társadalomtudományi folyóirat részvételi mozgóképes filmről szóló tanulmányait a Minor Média Elméleti Munkacsoport tagjai írták (Cseke Balázs, Haragonics Sára, Müllner András, Varga Krisztina), illetve fordították (Michael Stewart tanulmányát Gács Anna, Jean Schensul és Campbell DalGLISH tanulmányát Orbán Katalin). A tanulmányok anonim szakmai lektorálási fázison mentek/mennek keresztül, és várhatóan 2022 januárjában nyomdakész állapotban lesznek. A válogatás a tervek szerint a *Replika* 2021-es utolsó, 123. számaként jelenik meg. A *Replikában* közölt tanulmányokból (a megfelelő változtatásokkal) szerkesztünk egy angol nyelvű válogatást a *Film and Media Studies* című folyóirat 2022-es második számába. Erre a folyóirat szerkesztőjétől, Pethő Ágnesztől kaptunk felkérést.

A következő évben egy tematikus tanulmánygyűjtemény összeállítását tervezzük a külföldi és magyarországi részvételi filmes kultúrák hidegháború alatti kapcsolatáról. A kutatásba kívülről

bekapcsolódó Milojev-Ferkó Zsanett doktori hallgató, illetve Müllner András és a 2022. január 1-től tag Árva Márton már megírták, illetve írják a vonatkozó tanulmányaikat, és folyamatban van további résztvevők bekapcsolása a részprojektbe. (Barki Bálint, Margitházi Beja, Strausz László, Varga Balázs). Néhány tanulmány előzetes címe: „Filmek ellenkező irányból. Jorge Sanjinés és az Ukamau csoport formanyelvi kísérletei” (Árva Márton), „A harmadik film hagyománya Magyarországon” (Barki Bálint), „A munkakeresés kálváriája az apartheid és a szocializmus rendszerében. Lionel Rogosin *Jöjj vissza, Afrika! (Come back, Africa!, 1959)* és Schiffer Pál *Cséplő Gyuri (1978)* című filmjeinek összehasonlító elemzése” (Milojev Zsanett), „A fekete film egy kommunista apartheid rendszerben. Lionel Rogosin *Come back, Africa!* című filmjének öröksége Magyarországon” (Müllner András). A tanulmánygyűjtemény a tervek szerint a *Metropolis* című filmes folyóiratban jelenik meg.

November végén interjúkat kezdtünk készíteni közösségi-részvételi filmes múlttal rendelkező magyarországi filmkészítőkkel. A kérdéssort a Részvételi Filmes Interjúkészítő Munkacsoport tagjai készítették elő (Gács Anna, Müllner András, Oblath Márton és Orbán Katalin), és Müllner András mesterszakos hallgatói bonyolítják le, akik a munkáért a pályázat költségvetésének terhére javadalmazást kapnak. A következő határidőkkel dolgozunk: 2021. november 8-ig a kérdéssor összeállítása, november 8-15. között egyeztetés hallgatókkal, november 15-ig felkérő telefon/email az interjúalanyoknak, november 15-22. között időpont-egyeztetés, 2021. december 1. és 2022. január 15. között online videós interjúkészítés, január 31-ig az interjúk feldolgozása (legépelés, szerkesztés). Előreláthatólag tehát 2022. január végére felépül egy szöveges és videós interjú adatbázis, amelynek létrehozásával hozzájárulunk a mozgóképi emlékezet további kutatásához.

A fentiekkel párhuzamosan folyamatosan zajlott a könyvbeszerzés, a szakirodalomgyűjtés és -olvasás, a részvételi filmről szóló elméleti és gyakorlati munkák feldolgozása – az ezzel kapcsolatos információk megjelennek majd a Minor Média/Kultúra Kutatóközpont honlapján, annak Tudástár menüjében. Továbbá 2021. őszén elkészült a Minor Média/Kultúra Kutatóközpont honlapjának angol verziója. Rövidesen el kell kezdenünk a kutatást záró (terveink szerint nemzetközi) konferencia szervezését, illetve egy olyan tananyag (részvételi filmes módszertani kézikönyv) megírását, amely ötletekkel, esettanulmányokkal segíti a részvételi filmben elmélyedni vágyó, a közoktatásban vagy a felsőoktatásban dolgozó szakembereket. Ez utóbbi kiegészítő támogatását reméljük az ELTE Társadalmi Innovációs Nemzeti Laboratóriumától, amelynek képviselőivel már tárgyalásokat kezdtünk.

Oktatás

Az alábbiakban azokat a kutatással kapcsolatos kurzusokat soroljuk fel, amelyeket a 2021-es naptári évben (a 2020-2021/2. és 2021-2022/1. szemeszterben) indítottunk.

2021 tavaszi félév: Romakép Műhely: filmprogram (Müllner András), A mozgóképes részvételiség kultúrái: az egyéni kutatásokon alapuló előadássorozat (szervező: Müllner András), A részvételi videó: műfajismeret és műhelygyakorlat (Haragonics Sára), Múzeum és részvételiség – a részvételi múzeumtól a részvételi videóig (Varga Krisztina),

2021 őszi félév: Kulturális gyakorlatok: interjúkészítés (Müllner András), A részvételi videó: műfajismeret és műhelygyakorlat (Haragonics Sára) Lásd az előző félévi tematikát, A magyarországi roma kultúra vizuális reprezentációjának története és kiállítási gyakorlata (Varga Krisztina), Az emberi jogi dokumentumfilm és dokumentumfilmfesztivál – műfajismeret-műhelygyakorlat páros óra (oktató: Müllner András), Film és civil társadalomtudomány: műhelyszeminárium (Haragonics Sári, Oblath Márton)

A mozgóképes részvételiség kultúrái: erre a nem kötelező, speciális kurzusra nagy számban jelentkeztek hallgatók, és végül 42-en vették fel, akik egy-két kivétellel mind el is végezték. A Romakép Műhely című egyetemi kurzust és nyitott filmprogramot idén 30-an végezték el, ami az elmúlt évek átlagos létszámának kétszerese-háromszorosa. Haragonics Sára munkába állásának első félévében egy dupla órát tartott, ennek során a részvételi videó elméleti és gyakorlati aspektusaiba vezette be a hallgatóit (sajnos az órák leginkább online zajlottak, bár néhányat sikerült személyesen megtartani). Az óra azért is érdemel kiemelt figyelmet, mert tanszékek közötti kollaboráció keretében valósult meg, amennyiben közönségét a Média és a Film Tanszékek (a kommunikáció- és médiatudomány alapszak, valamint a 2020 őszén indult filmkészítő alapszak) hallgatói adják (fele-fele, szám szerint 6-6 arányban, amit sikerül 13 főre kibővíteni – ezt azért fontos megemlíteni, mert az utólag csatlakozott Simon Rebeka volt az egyik egyetemista a négy közül, aki a filmes szakemberek mellé társult csoportvezetőnek). Az említett együttműködés révén a dupla óra keretében lehetőség nyílt arra, hogy a hallgatók az oktatón kívül egymástól is tanuljanak, valamint részvételi filmes gyakorlatokon keresztül ismerkedjenek a műfajjal, és kedvet kapnak ahhoz, hogy szakmai gyakorlatukat a pályázaton belül, egy tervezett részvételi filmes projekt során végezzék.

A kisebbségi / alternatív / független / részvételi / közösségi jellegű filmmel kapcsolatos ismeretek iránti érdeklődés a nem túl távoli jövőben egy *részvételi filmes specializációval* kapcsolatos tervet is megalapozhat. A képzésbe be lehet csatornázni az összes olyan órát, amely kapcsolódik az OTKA-kutatáshoz; azt vagy előzetesen megalapozta (pl. a Romakép Műhely), vagy abból jött létre (Varga Krisztina, Haragonics Sári, Oblath Márton, Müllner András témával kapcsolatos órái). A jövőbeli specializáció a részvételi akciókutatással, a művészetalapú akciókutatással, azon belül a részvételi videó módszertanával kapcsolatos kurzusokat, a részvételi film történetéről, elméletéről és kortárs gyakorlatairól szóló kurzusokat, szociológiai, (média)antropológiai és egyéb bölcsészeti- és társadalomtudományi kurzusokat kínálhatna az érdeklődőknek. Mindezek metszéspontjában a kortárs digitális részvételiség kultúrájának kritikai és önreflexív elemzése állna.

Táborok, projektek, vetítések

A nyár folyamán Haragonics Sára hallgatói mindannyian bekapcsolódtak az OTKA-pályázatba; többségük Siklósbodonyban, négyen pedig Tomoron és Dunaszekcsőn működtek aktívan közre a filmezés oktatásában, annak részvételi jellegű kiterjesztésében. A három helyszínen történtek tapasztalatai alapján kijelenthetjük, hogy mind a helybéli résztvevők (fiatalok és idősebbek), mind az egyetemisták, mind pedig a filmes szakemberek számára meghatározó élmény volt a projektekben való részvétel. Haragonics Sára vezető szerepet vitt a siklósbodonyi, valamint a dunaszekcsői-tomori táborok szakmai programjának összeállításában és levezénylésében (Siroki László és Rumann Gábor működtek közre még ebben), Bartáné Somogyi Gina és Oblath Márton a siklósbodonyi workshop facilitátorai voltak, Bordás Róbert, Csátich Renátó, Rumann Gábor és Siroki László a dunaszekcsői-tomori táborokban vettek aktívan részt mint filmes szakemberek, a közreműködő egyetemisták Siklósbodonyban Albert Virág, Barki Bálint, Donáth Péter, Juhász Janka Júlia, Kapás Tibor Albert, Kocsis Lilla, Molnár Tamás, Nagy Dániel, Sándor Anna Flóra, Sándor Lili Dorottya és Simon Rebeka voltak; Dunaszekcsőn-Tomoron pedig Albert Virág, Barki Bálint, Kozma Csaba és Simon Rebeka. A táborok előzménye a Minor Média Részvételi Filmes Munkacsoport által a járvány idejében szervezett, *A maszk útja* elnevezésű online videó-sorozat volt, amelyből három rész készült el 2020-ban (erről lásd a 2020-as pályázati beszámolót). A tomori fiatalok videójának folytatását (facilitátor Siroki László) a dunaszekcsői fiatalok készítették el (Rumann Gábor facilitálásával), a harmadik részt pedig a Húvösvölgyi Gyermekotthon lakói (Grosch Nándor facilitálásával).

A Dunaszekcső-Tomor részvételi filmes tábor két helyszínen indult augusztus másodikán, majd augusztus ötödikén a tomori fiatalokat busszal elvittük Dunaszekcsőre, ahol a két csapat egyesült, és

onnantól augusztus nyolcadikáig közösen készítettek filmeket. Dunaszekcsőn és Tomoron négy típusú film készült, változó számú (4, 6, 8, 20, 40 főből álló) stábokkal. Az ún. „nyolctárgyas” filmekben nyolc véletlenszerűen kiválasztott tárgynak kellett szerepelnie egy történetben; a „képeslap” típusú filmet a fiatalok egymásnak készítették és küldték el, valamint reagáltak azokban a nekik küldöttekre; a „generációk” című filmekben dokumentum és fikció keveredett, amennyiben az egyik helyen készített interjúkat a másik helyen játékfilmes keretbe helyezték; és készült három ún. „egysíttés” videó is (kettő ezek közül valóban egyetlen, vágás nélküli felvétel, egy pedig látszólag az): ezeket a fiatalok közösen megszavazott zenékre forgatták a filmes szakemberek segítségével, pontosan komponált koreográfia szerint.¹ A filmekről Haragonics Sára és Müllner András *Replikában* megjelenő tanulmányaiban lehet bővebben olvasni.

A dunaszekcsői-tomori tábor megelőzően (majd azt követően) egy-egy partnerségben megvalósított hétvégi filmes workshopot tartottunk Siklósodonyban, ahol egy-két perces játékos klipeket, riportokat, ún. *mannequin challenge*-eket forgattak a résztvevők, valamint interjúztak egymással.² A cél elsősorban a kamerával és a mikrofonnal való ismerkedés volt, tartalmilag pedig a klasszikus médiaműfajok, így az interjú és a riport elsajátítása. Meghatározó forma a filmek között a videóklip, amely a tetszés szerint kiválasztott zeneszámra koreografált összehangolt mozgás felvételét jelenti. A szervezők külön mappába gyűjtötték a felnőttek és a fiatalok (kis- és nagykamások, facilitátorok) szereplésével készült filmeket, de van közös videó is. Több videón megjelenik az ironikus szerepjáték.

A részvételi filmek esetében kiemelt jelentőséggel bírnak a vetítési események, amelyek során az érintettek és szövetségeseik megbeszélik a látottakat. A Dunaszekcső-Tomor részvételi filmes tábor koncepciójának szerves részét képezte az az eljárás, hogy a két különböző helyszínen induló tábor közösségei úgy ismerkedjenek egymással, hogy megosztják egymással a videóikat. (Az egyik tomori bemutatkozó filmen épp látni a kivetítőn a dunaszekcsőiek kisfilmjét, ahogy azt a tomoriak nézik.) A tábor Dunaszekcsőn zárult, és szombaton este tartottunk ott egy nagy premier-vetítést, amelyre meghívtuk a rokonokat, barátokat és a település polgárait. A nézők itt az összes elkészült filmet láthatták, szám szerint huszonegyet. A filmek közül néhányat fesztiválokra is neveztünk. Bár a CineFest nem fogadta be a filmjeinket (ennek magyarázata a fesztivál játékfilmes karaktere), a Magyar Független Film és Videó Szövetség idei szombathelyi fesztiváljára beválogatták három filmünket, és ott elnyertük „a legkiemelkedőbb alkotóműhelynek” járó díjat. A fentiekén kívül a filmeket beépítettük az általunk tartott kurzusok anyagában, és órai vetítések során nézhették meg őket hallgatók. További tervünk egy tavaszi program a Trafóban a Romakép Műhely című egyetemi filmprogram és kurzus keretében, illetve a járvány miatt elmaradt tomori vetítés az ottani családok és külső érdeklődők számára.

Müllner András

¹ Az alkalmazott részvételi filmes módszertanról és a filmekről további részletek rövidesen a Minor Média/Kultúra Kutatóközpont blogján olvashatók. A filmek szervezett vetítéseken lesznek megtekinthetők, ehhez a résztvevőkkel való egyeztetés szükséges. A filmek címeit és nem nyilvános Youtube-linkjeit lásd a hosszabb beszámoló Mellékletében.

² A filmek címeit ld. uo.